

Polemika o secesiji u Hrvatskoj: Franjo Ksaver Kuhač i Ivo Pilar

ŽELJKA METESI DERONJIĆ

Institut za filozofiju

Ulica grada Vukovara 54

HR-10000 Zagreb

zmetesi@yahoo.com

Prethodno priopćenje

Preliminary communication

Primljeno/Received: 10. 09. 2009.

Prihvaćeno/Accepted: 05. 10. 2009.

U članku se izlažu osnovni nazori i stavovi o secesiji u Hrvatskoj koje su 1898. godine u svojim spisima iznijeli Franjo Ksaver Kuhač, zastupnik tradicionalnih i Ivo Pilar, pobornik modernih estetičkih i umjetničkih tendencija. Kronologija njihove polemike odvijala se na sljedeći način: nakon Kuhačeva spisa Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima, Pilar je objavio studiju Secesija. Studija o modernoj umjetnosti, poslije čega je Kuhač reagirao tekstom O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru. Novoj umjetničkoj struji Kuhač se žestoko protivio, dok je Pilar napisao apologiju modernoj umjetnosti. Na temelju analize njihovih stavova i argumenata, u članku je ponuđen uvid u hrvatsku estetičku problematiku s kraja 19. stoljeća.

Ključne riječi: secesija u Hrvatskoj, umjetnost, estetika, Franjo Ksaver Kuhač, Ivo Pilar.

1. Uvod

Godine 1898. Franjo Ksaver Kuhač (Osijek, 1834-Zagreb, 1911), etnomuzikolog i glazbeni povjesničar, sakupljač hrvatskog glazbenog narodnog blaga, utemeljitelj hrvatske glazbene terminologije, autor zbirke *Južno-slovenske narodne popievke* u sklopu koje su za njegova života objavljene četiri knjige¹ te autor djela *Ilirski glazbenici*,² objavio je za ovu temu izuzetno značajan spis pod naslovom *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima*.³ Već sam naslov ukazuje na Kuhačevu tematsku preokupaciju i osnovnu namjeru s kojom piše svoju *Poslanicu*, a kritički stav i oštar ton kojim se obraća tadašnjim, kako ih naziva, “novim

umjetnicima” u Hrvatskoj, snažno je naglašen već u njegovoj prvoj rečenici: “Nije dosta, što se Hrvatstvo ima boriti s raznim tuđim elementima u našoj otačbini, da očuva svoju narodnost i svoj opstanak, već se u najnovije vrijeme eto pojavila još i neka domaća struja, koja teži za tim, da našu mladež posvema pokvari, da joj iščupa iz srca smisao za moral, religiju, domoljublje i ina plemenita čuvstva i svojstva.”⁴ Ta nova struja i ta, kako bilježi, zabluda od koje prijeti pogibelj na koju upozorava zabrinut za sudbinu hrvatskog društva, kulturnog i duhovnog identiteta, jest secesija - europski umjetnički pokret na prijelazu 19. i 20. stoljeća koji se javlja kao opozicija konvencionalnom akademizmu.

Bez pretenzija za detaljnijim prikazom povijesnog razvoja i dostignuća secesije (*Sezession* u Austriji, *Jugendstil* u Njemačkoj, *Art Nouveau* u Francuskoj, *New Style* ili *Modern Style* u Engleskoj, *Stile floreale* u Italiji) o kojoj, naglašavam,

1 Franjo Ksaver Kuhač, *Južno-slovenske narodne popievke (Chansons nationales des Slaves du sud)*. Većim ih dielom po narodu sám sakupio, ukajdio, glasovirsku pratnju udesio, te izvorni im tekst pridodao Fr. Š. Kuhač. Knjige I-IV (U Zagrebu: Tiskara i litografija C. Albrechta, 1878-1881).

2 Franjo Ksaver Kuhač, *Ilirski glazbenici. Prilozi za poviest hrvatskoga preporoda* (Zagreb: Izdanje “Matica hrvatske”, 1893).

3 Franjo Ksaver Kuhač, *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima* (U Zagrebu: Nakladom pisca, 1898).

4 Kuhač, *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima*, str. 3.

ne možemo govoriti kao o povijesnom razdoblju,⁵ istaknut ću tek podatak da su njezine bitne stilske značajke naročito uočljive na području slikarstva, arhitekture, kiparstva te grafičkog dizajna. U njihovim ostvarenjima dominiraju asimetričnost, ritmična valovita linija, cvjetni ornament, izrazita dekorativnost i razigranost, dok književno stvaralaštvo nove generacije (modernista), pod utjecajem bitnih ideja i koncepcija secesijskog pokreta obilježava napuštanje zahtjeva realizma, odnosno naturalizma i usmjeravanje prikazu unutarnjeg, subjektivnog života čovjeka.

2. Zadaci umjetnosti prema Franji Ksaveru Kuhaču

U isticanju svog negativnog stava spram nove umjetničke struje, Kuhač vrlo jasno i konkretno iznosi vlastite argumente protiv secesijske umjetnosti i hrvatskih secesionista o kojima piše da su “rušitelji dosadašnje kulture” i da ne teže pridonijeti općem kulturnom i narodnom napretku, već im je “stalo samo do toga, da se zna, da su i oni na svijetu”. Kritizirajući rad secesionista, pri čemu upozorava i na njihov nedostatak talenta, Kuhač iznosi svoj osnovni stav na kojem, u stvari, i počiva njegova čitava kritika secesije, tvrdnju da “novi umjetnici”, zavaravajući društvo svojim tobožnjim oštroumljem, u potpunosti napuštaju najvažniji zadatak umjetnosti koji se, po Kuhaču, sastoji od toga da iskaže ono što je “zdravo, estetično, obrazovno, odgojno, koristno i milo”.⁶ Prema tome, Kuhač zagovara didaktično-poučnu i nadasve moralno angažiranu umjetnost. Nedostatak i opasnost secesijske umjetnosti, vođene zahtjevom da stvori još neviđeno i novo te da ostvari efekt čuđenja, Kuhač vidi u njezinoj društvenoj neangažiranosti koja dovodi do gubljenja i rušenja hrvatskog identiteta. U svojoj težnji za inovacijom i originalnošću u umjetničkom stvaranju secesionisti zapravo, piše Kuhač, Hrvatima nude

otrov kojeg “preporučuju kao novi lijek”, a što je zasluga “tudjih agitatora” koji ne mare za hrvatsku baštinu.⁷ Secesiju kao opasnost koja ozbiljno prijeti duhovnom i kulturnom napretku Hrvatske Kuhač vidi upravo u glavnim obilježjima secesijskog umjetničkog pokreta: prekid s tradicijom; odstupanje ili, točnije rečeno, borba protiv normi i konvencija u umjetničkom stvaranju; suprotstavljanje vladajućem akademizmu; zagovaranje prava na slobodu u umjetnosti koja je oslobođena od svih škola. Analizom i tumačenjem šest glavnih uvjeta - *lijepo, ružno, jasnoća, istina, čudorednost, patriotizam* - koje, prema njegovu mišljenju, svako umjetničko djelo mora zadovoljiti ukoliko želi biti nazvano umjetničkim, Kuhač pokazuje da se, iz tog razloga što ne ispunjava navedene uvjete, umjetnost secesije ne može smatrati umjetnošću, već upravo neumjetnošću.

Lijepo kao prvi od navedenih uvjeta koje Kuhač definira kao “izraz čuvstava kulturnih naroda”, svaki narod drukčije shvaća zato što pojam lijepog ovisi o rasi, temperamentu, vanjskim prilikama, religiji, odgoju, “te prema tomu, u kakvom su razmjerju razvijena svojstva uma i fantazija toga naroda.”⁸ Narod je, dakle, taj koji određuje što je lijepo, a secesionisti zanemaruju činjenicu da se lijepa književnost i lijepe umjetnosti nazivaju lijepim upravo na temelju onoga “što se u kulturnim narodima smatralo i smatra liepim”.⁹ Umjetničko djelo, piše Kuhač, treba zrcaliti “izraz estetskog čuvstvovanja narodnoga”, pa je umjetnik stoga dužan poštovati i uvažavati vlastitu tradiciju i stav svog naroda te stvarati lijepo koje je “jedan dio bića toga naroda”, a ne rušiti tradicionalan pojam lijepog i nametati novo viđenje, slijediti novu, rušilačku modu koja se ne obazire na postojeću baštinu i tradiciju, već se vodi čisto sebičnim razlozima: istaknuti se ekstravagancijom.¹⁰ Pozivajući se na odlomke iz vodećeg secesijskog časopisa

5 Viktor Žmegač, “Secesijski stil i hrvatska moderna”, u: Viktor Žmegač, *Duh impresionizma i secesije: studije o književnosti hrvatske moderne* (Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1993), pp. 91-134, na p. 94: “Secesija je samo jedna od osobito upadljivih umjetničkih koncepcija u desetljećima prije prvoga svjetskog rata, dio, dakle, podsustav u sklopu složene cjeline koja se naziva europska moderna kasnoga devetnaestoga stoljeća.”

6 Kuhač, *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima*, str. 4.

7 Kuhač, *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima*, str. 4: “To gramženje za originalnošću uneseno je u Hrvatsku od tudjih agitatora, koji idu za tim, da sprieče Hrvate u njihovom naravnom razvitku, da im otruju krv i mozak i da nadju za svoje - svakom se moralu i pameti rugajuće proizvode ‘Absatzgebiet’ u Hrvatskoj.”

8 Kuhač, *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima*, str. 5.

9 Kuhač, *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima*, str. 5.

10 Kuhač, *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima*, str. 6.

Ver Sacrum, pokrenutog u Beču, inače centru secesijskog pokreta, Kuhač bilježi da si “najnoviji slikari” umišljaju da stvaraju obdareni božanskom snagom stvaranja. Čak štoviše, nastavlja Kuhač, budući da nisu puki oponašatelji prirode nego stvaraju prema djelovanju mašte i koračaju stazom genija, oni umišljaju da su “apoštoli novoga vieka.”¹¹

Pri isticanju zadaće umjetnika da se u stvaranju vodi istinom i ljepotom koje odražavaju duh njegova naroda, Kuhač osuđuje onakvo umjetničko stvaralaštvo koje, vođeno isključivo maštom, stvara laži i iluzije. Kuhač smatra da “novi umjetnici”, težeći neobičnom, bizarnom, ekstravagantnom, ružnom i izopačenom, oslobađaju umjetničko djelo od njegove plemenite zadaće, od istinitog, dobrog i uzornog te tako nanose moralnu štetu i pridonose moralnom padu čovjeka koji zbog toga gubi osjećaj i svijest o dobrom, poštenom te krepom.

Ružno kao negativan par lijepom, piše Kuhač, itekako je potrebno istaknuti u svakom umjetničkom djelu. Naime, upravo na temelju kontrasta, antiteze lijepo-ružno, recipijentu se daje uvid u pravu istinu i narav lijepog, kao što mu se nude i primjeri dobrih karaktera i vrlina koje treba prigrliti i kojima treba težiti. Međutim, “nova umjetnost”, napuštajući zahtjev umjetnosti da djeluje obrazovno, doživljavajući svijet pokvarenim i nepravednim, u središte pozornosti stavlja sve ono loše i ružno (nevjeru, lažno svjedočanstvo, preljub, nezahvalnost prema roditeljima i dobročiniteljima, izdaju domovine, samoubojstvo). Ona, nastavlja Kuhač, samo oslikava i pritom ne osuđuje društvenu iskvarenost i opačinu, kao što ni ne upozorava na opasnost od nepravednog, lošeg i grešnog. Mladi hrvatski umjetnici koji “su se dali zavesti od njemačkih bezdušnih agitatora”, osim što su opijeni otrovom nove mode, izgubili su smisao i osjećaj za ljepotu, moral i domoljublje te su se predali bezumlju, neukusu i razvratnom, pretvorivši pritom umjetničku djelatnost u vještinu ludosti i grijeha.¹²

Jasnoća, kao treći uvjet kojeg svako umjetničko djelo mora zadovoljiti, po Kuhaču, također izostaje i u književnoj i u slikarskoj produkciji hrvatskih secesionista. Ni književnici, koji svoje misli izriču nejasno, maglovito, dvosmisleno i zagonetno, kao ni slikari, u čijim se “risarijama” sve prikazuje “kao u dimu, u magli”, ne pridonose napretku društva i odgoju mladih jer se smisao njihovih djela mora i može odgonetavati na razne načine. Budući da se “nova umjetnost” temelji upravo na dvosmislenosti, Kuhač ironično postavlja sljedeća dva pitanja: “Zar je to ona obrazovna umjetnost, koja treba da se popularizira, kada moraš znamenovanje pojedinih pismena istom odgonetati? Ili sastoji li možda u toj nejasnosti ona genijalnost nove slikarije, za koju secesioniste tvrde, da im gledalac mora misliti?”¹³

Istina, odnosno realističnost u umjetničkom izražavanju i prikazivanju, kojom se, prema Kuhaču, odlikuje svaka prava umjetnost, u umjetnosti secesijskog doba zamijenjena je “fantasterijom” u kojoj nije isključena mogućnost postojanja, navodi Kuhač primjere, ni ljudi s plavim ili zelenim licem, kao ni puževa veličine slona. Moć mašte je neizmijerna, a odlikuje se sposobnošću stvaranja novog svijeta i realnosti, znači onoga što je u prirodi nepostojeće. Prema Kuhaču, “pravac istine” koji ne poštuje pravila razuma, već se vodi isključivo djelovanjem mašte, “potječe iz slabe moći mišljenja” i ne može se nazvati istinom i umjetnošću nego zavaravanjem. Iako ne osuđuje prisutnost alegorije i iluzije u umjetničkom djelu, Kuhač je uvjerenja da se varka i iluzija “nove umjetnosti” temelji na laži i čistoj izmišljotini, pa kao takva ne ostvaruje pravu i plemenitu zadaću umjetnosti koja se, prema njegovu mišljenju, treba sastojati od upućivanja “u onu nadzemnu sferu, gdje bi moglo biti zemno liepo savršeno liepo i čista istina, ne pako u onu sferu, gdje je zemna ljepota nakaza i laž.”¹⁴

Čudorednost je, ističe Kuhač u svome djelu, peti uvjet dobrog umjetničkog djela. Pri svom tumačenju sastavnica čudorednosti, Kuhač zapravo

11 Kuhač, *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima*, str. 7-8.

12 Kuhač, *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima*, str. 9-10.

13 Kuhač, *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima*, str. 11.

14 Kuhač, *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima*, str. 16.

još više produbljuje svoj kritički stav prema umjetnosti secesije. Budući da djela “nove umjetnosti”, bilježi Kuhač, zabrinut za moralni i duhovni odgoj mladih, ne šire ćudorednost i ne veličaju ideale vlastitog naroda, kao što ne teže ni odvratiti od razvratnog i tjelesnog te uputiti prema vrlini i duhovnom, mlade je, preporuča Kuhač, potrebno zaštititi od umjetnosti koja kao zadaću i cilj svog stvaranja ne uzima njegovanje i brigu za onaj bolji, odnosno duševni dio ljudskog bića. “Rušitelji ćudorednosti”, kako Kuhač naziva secesijske umjetnike, zastupanjem novih ideala, napose ljubavi prema tjelesnom užitku, prema senzualnosti, lascivnosti i potpunoj erotskoj slobodi u kojoj treba uživati bez srama, idu u smjeru rušenja kulturnih naroda, morala i poštenja, odnosno rušenja starih ideala koji su izgrađeni na načelima kršćanskog svijeta. U nastojanju da probudi svijest o posljedicama propasti u koju “nova umjetnost” odvodi narod, Kuhač poziva hrvatski narod da se ugleda na one narode koji “kada opaze, da se u njih nešto pretvori u blato, trse se, da to blato odstrane.” Odmah potom dodaje i sljedeće: “Inače je u nas; blato, koje k nam dolazi iz inozemstva, ostaje ležati, dok ne okuži cijeli zrak. Mislim, da bismo i mi morali nastojati, da takvo blato odstranimo i to što prije.”¹⁵

Patriotizam, šesti uvjet kojeg mora zadovoljiti prava umjetnost, “novi umjetnici”, prema Kuhačevu mišljenju, također u potpunosti zanemaruju. Zaslijepljeni i vođeni stranim umjetničkim idejama i tendencijama, mladi umjetnici, unoseći svojim umjetničkim proizvodima u naše društvo tuđe, ne samo da negiraju vlastitu tradiciju, već i ometaju te ruše daljnji duhovni i kulturni napredak svoga naroda. “Novi umjetnici”, tvrdi Kuhač, ne mare za bogatu i staru hrvatsku umjetničku ostavštinu koja pokazuje da su hrvatski pisci, slikari i glazbenici od davnina stvarali djela u kojima se njeguje tradicija te odražava duh i ukus naroda. Isto tako, Kuhač bilježi da onog umjetnika koji ne piše za dobrobit svoga naroda, nego radi na njegovu štetu i u bogatu umjetničku baštinu unosi utjecaj izvanjskog i tuđeg, valja prognati iz zemlje.

Umjetnost koja ne zadovoljava nijedan od ovih šest Kuhačevih uvjeta i koja, k tome, još i

¹⁵ Kuhač, *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima*, str. 18.

destruira sve ono što je plemenito i sveto jednom narodu, pa u bogatu umjetničku baštinu unosi utjecaj izvanjskog i tuđeg protiv kojeg se narod oduvijek bori, ne može se nazvati umjetnošću. “Pijavice vlastitog naroda”, pod kojima Kuhač misli na naše secesioniste, nisu “prosvjetitelji svog naroda, nego izdajice”. Novi umjetnički smjer, iz tog razloga što ne poznaje svu moć umjetnosti i zanemaruje njezinu pravu zadaću te stvara vođen težnjom za priznanjem i slavom, ruši temelje hrvatske kulture izgrađene na kršćanskim i moralnim načelima, čime se, prema riječima Franje Ksavera Kuhača, prijete budućnosti i opstanku naroda.

3. Pilarovo priopćenje “svim protivnicima novih smjerova”

Nedugo nakon objavljivanja Kuhačeva spisa, Ivo Pilar (Zagreb, 1874-Zagreb, 1933), po struci pravnik i ekonomist, znanstvenik velikog interesa te aktivni sudionik ondašnjeg hrvatskog političkog života, iste godine (1898) u *Vienca* objavljuje pet članaka o secesiji pod naslovom “Secesija. Studija o modernoj umjetnosti”.¹⁶ Članke iz *Vienca* Pilar je 1898. godine objavio i u zasebnom djelcu koje je također naslovio *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti*,¹⁷ a koje je, kako ističe na listu koji slijedi naslovnicu, posvetio “svim protivnicima novih smjerova.”

U svom uvjerenju da kritika suvremenog umjetničkog pravca proizlazi iz neznanja i nepoznavanja njegovih osnovnih ciljeva, Pilar bilježi misao da “sa spoznanjem doći će i shvaćanje, a sa shvaćanjem i ljubav k novoj umjetnosti i užitek u njezinim djelima, koja nisu nego djela umjetnosti, kojoj pripada budućnost.”¹⁸ Time Pilar, smatram, na sebe preuzima zadatak apologeta moderne umjetnosti koji svojom studijom nastoji doprinijeti upoznavanju društva s principima i porukama novoga smjera. Čak štoviše, u svom programskom tekstu u kojem je “razaberiva stanovita filozofija individualizma i voluntarizma pozitivističko-pra-

¹⁶ Ivo Pilar, “Secesija. Studija o modernoj umjetnosti”, *Vienac* 30 (1898), br. 35, str. 540-541; br. 36, str. 555-557; br. 37, str. 570-575; br. 38, str. 590-591; br. 39, str. 603-605.

¹⁷ Ivo Pilar, *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti* (Zagreb: Tisak Dioničke tiskare, 1898).

¹⁸ Pilar, *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti*, str. 6.

gmaticke provenijencije kao podloga estetičkih nazora”,¹⁹ Pilar je shvatio nove principe moderne umjetnosti, nove medije, nova načela pojednostavljenja forme te principe modernog funkcionalizma.²⁰

U nastojanju da secesiju oslobodi pogrdnog epiteta umjetno stvorenog pokreta “koji izvire samo iz ambicije ili vrtoglavec nekolicine okretnih agitatora”, ali i u težnji da svim protivnicima pojasni da je secesija “potrebna evolucija u razvitku umjetnosti” koja je “psihološkom potrebom nastala faza, uvjetovana kulturno-socijalnim prilikama našega vremena”,²¹ Pilar polazi od objašnjenja samog pojma secesije. Po njemu, secesija je “oznaka zastupnika modernih, naprednih ideja, naprama zastupnicima starih, konzervativnih”, koju obilježava duboko nezadovoljstvo mladih umjetnika “sa dosadanjem smjerom umjetnosti” i uvjerenje “da nama treba nova umjetnost, koja odgovara našem vremenu.”²² Kao pokret koji nastoji izbaviti umjetnost iz stagnacije i konvencije, secesiju karakterizira, tvrdi Pilar, borba protiv svih škola, pravila i normi. Zalažući se za individualnost, za slobodu umjetničkog stvaranja i za preporod u umjetnosti, umjetnost secesije nastoji ići u korak s novim duhom i novim vremenom. Smatrajući secesiju “pretečom i navjesnicom velikih stvari”, Pilar bilježi i razloge zbog kojih ona “pobija dosadnju umjetnost, navješćuje joj razor, nemilosrdnu borbu na život i smrt”: aktualna umjetnost ne vodi napretku, guši stvaralačku moć umjetnika,²³ ne odražava etičko, estetsko te misaono savršenstvo i nije na visini intelektualnog i tehničkog napretka.²⁴ Ustajući protiv umjetničkih zakona koje treba slijediti, protiv se oponašanju, a zagovarajući stvaranje i slobodu mašte, secesija nastoji otvoriti nove putove novoj umjetnosti.

Pilar tvrdi da naša dosadašnja umjetnost, u svom slijeđenju te kopiranju grčkih i talijanskih

renesansnih uzora, a čime se pridružuje stavu i osnovnom cilju secesionista, nije pridonijela napretku i razvoju. Čak štoviše, ona nije uspjela, a niti uspijeva, zahvatiti pravo duhovno i misaono bogatstvo našega naroda. Zbog toga je s dotadašnjom umjetnošću nužno raskrstiti, odnosno, krenuti putovima nove umjetnosti. Svoje viđenje ondašnje umjetnosti, kao i svoju naklonost spram “pokretačkih ideja” secesijskog pokreta, Pilar je, po mom sudu, najbolje izrazio sljedećom rečenicom: “Zato na stran s dosadanjem umjetnosti! Ona je mumija iz davne dobe, koju mi moderni ljudi kano s čudom gledamo, te koja ne može nikada više oživjeti. Ona je obamrlo suho deblo, koje se može umjetno rezbariti, ali nikada svježim zelenilom života prolistati, nikada više proći veliki proces pomladjivanja. Ona je kano fenić-ptica, koja se tek iz svoga pepela može pomladjena dići - i zato joj je ‘secesija’ naložila lomaču.”²⁵

Secesija, po Pilaru, svojim pobijanjem i osporavanjem dotadašnje umjetnosti, a napose svojom borbom koja bitno karakterizira čitav novi umjetnički smjer, nastoji probiti put svojim idejama, odnosno zahtjevima koji trebaju dovesti do preporoda umjetnosti. Protiveći se školama, pravilima, konvencijama i smjerovima u kojih je propisano što i kako umjetnik mora raditi da bi bio “dobar i uspješan”, secesija zahtijeva apsolutnu slobodu umjetničkog stvaranja i to, prije svega, zato što slobodu smatra osnovnim uvjetom za razvoj i napredak, bilo umjetnosti, bilo čitavog naroda. Osim zahtjeva za neograničavanjem individualnog stvaralačkog talenta, secesionisti se, tvrdi Pilar, zalažu i za pojednostavljivanje vanjskih oblika, za obogaćivanje sadržaja umjetnosti i, naposljetku, za širenje umjetnosti u sve društvene slojeve.²⁶ Kao čovjek svoga doba, otvoren za suvremene ideje i tendencije, Pilar u potpunosti podržava osnovne zahtjeve i principe kojima se vodi secesija. Dok podržava pravu umjetnika da slobodno prikazuju unutarne ideje, misli i osjećaje, čime stvaraju nešto novo i originalno, Pilar izražava svoj stav o umjetnosti secesije kao “nosilici ideja”, a onda i kao napitku “na kojem se krijepi i naša duša, a ne samo naša sjetila”. Secesija svojim idejama

19 Zlatko Posavac, *Estetika u Hrvata. Istraživanja i studije* (Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske, 1986), str. 165.

20 Posavac, *Estetika u Hrvata. Istraživanja i studije*, str. 166: “Kao malo tko Pilar je dobro shvatio nove principe moderne umjetnosti, novu interpretaciju načela ‘Gesamtkunstwerk’, nove medije (reprodukcije, plakat), nove stilske determinante (načelo pojednostavljenja forme!), a uz Kršnjavoga i Viktora Kovačića među malobrojnim principima modernog funkcionalizma.”

21 Pilar, *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti*, str. 9.

22 Pilar, *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti*, str. 8-9.

23 Pilar, *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti*, str. 12.

24 Pilar, *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti*, str. 15.

25 Pilar, *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti*, str. 21.

26 Pilar, *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti*, str. 25.

vodi umjetnost prema onome u čemu se, kako to vidi Pilar, sastoji prava zadaća umjetnosti: oplemenjivanju ljudske duše, angažiranju recipijenta na analitički te sintetički misaoni rad, oslobađanju umjetničkog djela od zahtjeva da svojom ljepotom nužno potiče osjetila i prenošenju onakvih poruka te misli koje će nas poticati “na daljnje razmišljanje.”²⁷

Prekidajući s tradicijom i ukazujući na opasnost od stagnacije koja prijete umjetnosti, secesija, u svojoj težnji prema novom i inovativnom nastoji odražavati suvremene ideje i voditi kulturni narod prema boljitku i napretku. Umjetnička djela secesije često se, napose zbog svog novog poimanja ljepote, zbog poimanja zadaće umjetnosti, zbog poruka koje šalju, kao i zbog uloge recipijenta koji je postavljen u dijalog s umjetnošću, suočavaju s nerazumijevanjem i kritikama svoga doba. Pilar ističe da negativan predznak koji secesiji, ne shvaćajući je, pridaju njezini protivnici, proizlazi iz njihova konzervatizma i grčevitog držanja za zastarjele ideje, ali i njihova nedostatka misaonog truda koji je potrebno uložiti da bi se shvatila djela tog novog umjetničkog smjera. Onima koji secesiju osuđuju zbog njezine nemoralnosti te pretjerane slobode u prikazivanju i izražavanju koje, kako smatraju njezini protivnici, ide do nezdravog, bolesnog i dijaboličnog, Pilar nastoji ukazati da su u krivu. Neutemeljenost prigovora secesiji on pojašnjava isticanjem temeljnih pretpostavki secesijskog pokreta koje se sastoje u potrebi i težnji umjetnika da u svom djelu život prikaže onakvim kakav on jest, pri čemu se podrazumijeva i prikazivanje onog dubokog unutarnjeg psihološkog života svakog bića, kao i onog tjelesnog kojim upravljaju osjetilni porivi.

Za razliku od Kuhača koji kritizira podložnost hrvatskog naroda vanjskim utjecajima, Pilar odaziv domaćih umjetnika idejama secesije ocjenjuje pozitivno. U tom odazivu on vidi početak novog razdoblja u umjetnosti koje se, u udaljavanju od djela stvaranih u duhu patriotizma, okreće budućnosti i napretku. Osim toga, taj odaziv je, po njemu, i dokaz o veličini te sposobnosti hrvatskoga naroda da prati suvremene svjetske umjetničke

tendencije i koncepcije kojima, istovremeno, može dati i vlastiti doprinos.

4. Kuhačev *Odgovor* Pilaru

Unatoč tome što Pilar svoju studiju o secesiji nije uputio Kuhaču, čak štoviše, Kuhača nije ni imenovao, nego ju je, podsjećam, namijenio “svim protivnicima novih smjerova”, Pilarovi stavovi o secesiji dali su Kuhaču poticaj da iste 1898. godine u vlastitoj nakladi objavi spis pod naslovom *O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru*.²⁸

Pilarovo nastojanje da narod upozna s osnovnim smjernicama secesijskog pokreta Kuhač ocjenjuje hvalevrijednim, no ipak smatra da je taj rad nepotpun zato što se Pilar nije osobito dotaknuo književnog stvaralaštva, već se predstavio isključivo kao tumač i branitelj slikarske secesije. Mladom piscu, kako je nazvao Pilara, Kuhač je poručio da mu nije stalo do polemike, ali, unatoč tome, osjeća obavezu da, uvjeren da Pilar “sam nije posve na čistu glede secesije”, ukaže na njegove pogreške, kao i da potakne društvo na “intenzivnije razmišljanje” o secesiji. Vjeran starom umjetničkom naslijeđu, svjetonazoru i idejama, Kuhač ne odustaje od svog kritičkog stava prema novom, modernom pravcu u umjetnosti, pa na početku svog *Odgovora* ponavlja već ranije istaknut prigovor secesiji: ona raskida s tradicijom. Nasuprot secesiji i secesionistima Kuhač smatra “da je tradicija neophodno potrebna” za razvoj, reformu i “usavršenje.”

U svom promišljanju o secesiji Kuhač uočava njezina dva osnovna smjera: “umjetničko-socijalistički” i “umjetničko-anarkistički.” U svojim težnjama oba su, piše Kuhač, usmjerena na negaciju starog i tradicionalnog, kao i na rušenje temeljnih vrijednosti naroda. Socijalistički smjer, po njemu, ide za tim da, odstranjujući sve što je nevaljalo, oživi, prepородi i obogati umjetničke ideje, dok anarhistički nastoji uništiti sve postojeće, stvoriti kaos, osporiti svaki autoritet i postojeće stečevine.²⁹

Napredak o kojemu, dok objašnjava ciljeve i ideje secesije, toliko gorljivo piše Pilar, i prema

²⁷ Pilar, *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti*, str. 28-29.

²⁸ Franjo Ksaver Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru* (U Zagrebu: Nakladom piščevom, 1989).

²⁹ Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru*, str. 5.

Kuhaču je neosporno potreban, no Kuhač još ipak dodatno ističe da napredak kojemu se teži mora odgovarati “prilikama i potrebama hrvatskoga naroda našega vremena”, kao što mora biti vođen i hrvatskim duhom, hrvatskom narodnom baštinom i hrvatskim obilježjima, a ne idejama i tendencijama stranih kultura te naroda. Kuhač zato bilježi “da hrvatski umjetnik, pa i učenjak, mora u prvom redu gojiti i unaprijediti ono, što je hrvatsko. Ako on proučava i istražuje što je tuđe, ne će koristiti hrvatskoj, nego tuđoj kulturi”.³⁰ Prema tome, težnje za napretkom i usavršavanjem, koje čine temeljnu potrebu svakog naroda, neophodne su i prema Pilarovu i prema Kuhačevu mišljenju, međutim Kuhač, bilo da govori o težnji za napretkom, bilo o težnji za usavršavanjem, ističe nužnost respektiranja postojećih duhovnih vrijednosti i misaonog naslijeđa hrvatskoga naroda te ujedno ukazuje i na potrebu odbacivanja onih stranih ideja i težnji koje propovijedaju i najavljuju rat te borbu protiv starog.

Zahtjev secesije za slobodom u stvaranju i oslobađanjem umjetnosti od oponašanja te imitiranja, Kuhač je u svom *Odgovoru* također podržao. Pritom napominje da je i sam već davno upozorio na negativne stane slijepog oponašanja uzora, kao i na potrebu obogaćivanja umjetničkih ideja te formi. Nitko, ističe Kuhač, ne nalaže da, primjerice, “hrvatski noviji pjesnici slipeo sliede Gundulića po jeziku i po duhu”, kao što nitko nije tražio “od sadašnjih hrvatskih slikara da se klanjaju kao kumiru glasovitomu sitnoslikaru Kloviću”, nego “samo da priznaju, da su i ovi valjanja stvarali za svoje vrijeme, te da se njihov ugled ne gazi u blato”.³¹

Pilarov stav o umjetnikovoj duši kao zrcalu njegova individualnog pogleda na svijet Kuhač također nije osporavao, ali je dodao da je zadaća umjetnika, zato jer i umjetnik pripada narodu, društvu i okolini koji ga oblikuju, odraziti ne samo svoju dušu nego i duh vlastita naroda. Nastojanje secesijskog pokreta da umjetnost približi i učini pristupačnom širem sloju pučanstva, Kuhač drži hvalevrijednim, međutim istodobno ukazuje na dvije poteškoće u realizaciji tog zahtjeva. Za prvu

poteškoću, smatra Kuhač, zaslužna je nejasnoća i nerazumljivost secesijskih djela čak i onima koji su obrazovani, a zbog čega je teško očekivati da će karakteristična zagonetnost secesionističke umjetnosti naići na pozitivan odjek nižeg, slabije obrazovanog društvenog sloja. Drugu pak poteškoću uzrokovala je narav ovog modernog umjetničkog pravca. Naime, secesijska se umjetnost, ponavlja Kuhač i u ovom spisu, priklanja tuđem i stranom te svjesno negira sve ono što bi se nazvalo bićem jednog naroda, kao što i zanemaruje osnovna načela moralnog, kršćanskog života na kojemu je izgrađena hrvatska kultura i na kojemu je obrazovan hrvatski narod.³² “Secesionističke nakaze” secesijske umjetnosti, piše Kuhač, svojim negiranjem tradicije i kršćanskih vrijednosti ne pozivaju svoju publiku na njegovanje pravih vrijednosti, ne odvrćaju od grešnog i nemoralnog života niti ukazuju na onu vječnu, duhovnu sferu, odnosno na područje božanskog u kojemu borave prava istina i nepromjenljiva ljepota.

Na Pilarov stav da je zahvaljujući secesiji došlo i novo vrijeme kada se djela umjetnosti više ne prosuđuju usporedbom sa starim, a veličina umjetnikova talenta na temelju njegova (ne)uspješnog približavanja, kopiranja određenog uzora ili autoriteta, Kuhač odgovara da se vrijednost umjetnosti nikada nije procjenjivala na temelju slijepog oponašanja, već na temelju sposobnosti umjetnika da, prihvaćanjem i respektiranjem starog, ponudi vlastiti samostalan i originalan doprinos. Bez djela starine i ogledanja na tradiciju, nemoguće je ocijeniti novo umjetničko djelo. Kritika uzima staro djelo kao mjerilo bez kojeg je, piše Kuhač, nemoguće ustanoviti pridonosi li novo umjetničko djelo napretku.³³

Svojim odgovorom Pilaru, mladom piscu koji je svojom studijom nastojao pridonijeti boljem razumijevanju secesije, a samim time osloboditi je i optužaba, Kuhač želi pojasniti da on, kao i ostali predstavnici stare umjetnosti, vrlo dobro razumije novi umjetnički pokret koji se proširio u Hrvatskoj. Ono “u čem se mi stariji razlikujemo od secesionista, tiče se anarkističkog njihovog nastojanja”.³⁴ Secesionisti nastoje, smatra Kuhač,

30 Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru*, str. 13.

31 Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru*, str. 8.

32 Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru*, str. 15-16.

33 Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru*, str. 18-19.

prihvatanjem tuđeg napustiti vlastito, dok secesija, koja nema ni programa, ni teorije, ni metode, ni teoretskih pravila, “ide u prilog njemačkom konzopolitizmu, koji za tim teži, da manje narode odnarođi, ne bi li tada bili Niemci gospodari.”³⁵ Ne priznajući institucije, autoritet i moral, secesija dovodi do kaosa. Rušilačka težnja secesije spram dotadašnje umjetnosti uzrokovana je stvaralačkom nesposobnošću njezinih pristaša, sluga “tudjih pretjeranaca, anarkista”, a koji ne znajući što čine, “zavedeni od tudjih agitatora”, umjetnost vode “pretjeranom ambicijom k negaciji, k barbarstvu.”³⁶ Svoj stav Kuhač je iznio i o zahtjevu secesije za apsolutnom slobodom u stvaranju. U zagovaranju stava da sloboda ne omogućava čovjeku činiti što mu se prohtije, on smatra da sloboda u sebi sadrži određene granice koje treba poštivati. U suprotnom, postiže se neželjeni rezultat kojem, po Kuhaču, secesija i vodi: kaosu. Neograničena sloboda u stvaranju “vodi do mahnitosti, do absurduma, do zločina, t. j. do anarkije.”³⁷

Mišljenja sam da Kuhač ipak ne osporava osnovne zahtjeve i ideje secesije. Čak štoviše, on ih podržava, pri čemu ističem one zahtjeve i ideje secesije koje pripadaju, kako ga je Kuhač nazvao, njenom “umjetničko-socijalističkom” smjeru, dakle onom koji teži tome da unaprijedi i obogati umjetnost. No usprkos tome, Kuhač secesiju, bilo za hrvatski narod, bilo za hrvatsku kulturnu i duhovnu baštinu, smatra pokretom koji je opasan i pogibeljan i to prije svega zato što iskazuje rušilačku težnju spram dotadašnje umjetnosti. Ne može se, napominje Kuhač, težiti za napretkom i boljitkom tako što će se osporavati i svjesno rušiti sve postojeće, a napose stoljećima izgrađivana bogata umjetnička, misaona i duhovna baština naroda. Suvremene umjetničke težnje koje zanemaruju i destruiraju tradiciju, moralne i duhovne vrijednosti naroda i na njihovim ruševinama “grade” novo, prema Kuhaču, ne vode obogaćivanju, usavršavanju i napretku naroda, već upravo suprotnom: njegovoj propasti. Kuhačeva kritika secesije temelji se na uvjerenju kako secesija svojim težnjama dovodi do toga “da će Hrvati prestati biti

Hrvati”, zbog čega mladim umjetnicima, zaraženim opasnim utjecajima, poručuje da se “okoriste svim pametnim modernim stečevinama, ali neka ne kopiraju tuđe zlo, neka nasuprot istriebe sve ono tuđe, što se ne slaže s našim ukusom, našom tradicijom, našim kršćanskim uzgojem, dakle sve ono, što vriedja hrvatsko naše čuvstvo”.³⁸

5. Zaključak

Polemika koju su o secesiji 1898. godine vodili Franjo Ksaver Kuhač i Ivo Pilar upućuje nas u srž konfrontacije između starih (tradicionalista) i mladih (modernista), a svjedoči i o vremenu u kojem mladi hrvatski intelektualci hrvatskoj kulturi i umjetnosti nastoje približiti suvremene europske struje i tendencije. Posljednje godine 19. stoljeća u Hrvatskoj obilježava težnja mladih za usvajanjem ideja i zahtjeva novih zapadnoeuropskih umjetničkih smjerova. U hrvatskoj umjetnosti rađa se otpor prema mimetičkim zahtjevima realizma i ističe se potreba za oslobađanjem umjetničkog stvaranja od bilo kakvih društvenih, političkih, moralnih, pedagoških i nacionalnih obaveza.

Prikaz Kuhačevih i Pilarovih stavova o ulozi umjetnosti, njezinoj zadaći i cilju, o pojmu lijepog i istine u umjetničkom djelu, a potom i odnosu umjetnost - narod, daje uvid u suprotstavljene i sukobljene estetičke nazore tradicionalista i modernista. Kuhačevi spisi *Anarkija u hrvatskoj književnosti i umjetnosti. Poslanica umjetničkim secesionistima i književnim dekadentima te O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru* i Pilarova studija *Secesija. Studija o modernoj umjetnosti* osvjetljavaju estetičku problematiku u Hrvatskoj koja obilježava kraj 19. i početak 20. stoljeća. Rodoljubno orijentiran Franjo Ksaver Kuhač primjer je zastupnika starih umjetnika konzervativnih pogleda i stajališta koji naglašava nacionalnu, socijalnu, didaktičku zadaću i svrhu umjetnosti. S druge pak strane, Ivo Pilar istupa kao branitelj nove umjetnosti, a napose njezinih zahtjeva za apsolutnom slobodom, za prihvaćanjem individualnog, različitog i drukčijeg. Kuhač smatra da nove umjetničke ideje, prije svega zbog otklona od

34 Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru*, str. 20.

35 Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru*, str. 23.

36 Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru*, str. 24.

37 Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru*, str. 28.

38 Kuhač, *O secesiji. Odgovor gosp. J. Pilaru* str. 35.

misaonog i duhovnog naslijeđa hrvatskog naroda, dovode do dekadencije i nihilizma. I dok se Kuhač oštro suprotstavlja secesiji, Pilar svojom studijom podiže svijest o novim umjetničkim tendencijama i ukazuje na, danas neospornu činjenicu, da je secesija uistinu bila potrebna razvojna etapa u povijesti europske, ali i hrvatske umjetnosti.

Summary

Polemics about Secession in Croatia: Franjo Ksaver Kuhač and Ivo Pilar

Key words: Secession in Croatia, art, aesthetics, Franjo Ksaver Kuhač, Ivo Pilar.

In this article two opposed views of the Secession in Croatia are contrasted. Franjo Ksaver

Kuhač was a representative of the traditional approach to aesthetics. On the other hand, Ivo Pilar was a promulgator of modern aesthetic and artistic tendencies. Chronology of their controversies took place in the following way: after Kuhač's text *The Anarchy in Croatian literature and art. An epistle to the artistic secessionists and literary decadents*, Pilar published a study entitled *On Secession. A study of modern art*. To this text Kuhač replied with his text *On Secession. An answer to Mr. I. Pilar*. In his articles Kuhač vehemently opposed the new artistic tendencies, whereas Pilar was apologetic for the modern art. Based on an analysis of their views and arguments, the article offers an insight into Croatian aesthetic problems of the late 19th century.